

Džordž L. Mos, *Istorija rasizma u Evropi*, Službeni glasnik, Beograd 2005, str. 255.

Аутор књиге која је акутно недостајала нашој не само стручној него и ши-рој интелектуалној јавности јесте Американац јеврејског порекла, избеглица из Трећег рајха, професор Новије историје на Универзитету Ајова (1944–1955) и Универзитету Медисон у савезној држави Висконсин (након 1955). Џорџ Мос (George L. Mosse) рођен је у Берлину као Gerhard Lachmann-Mosse 1918. и до смрти 1999. године написао је више књига из области друштвене и културне историје и историје идеја, од којих се највећи број односи на нацистичко доба, за које је био специјалиста. *Историја расизма у Европи* по простору (Западна и средња Европа) и временском распону (од XVIII до средине XX века) једна је од његових амбициознијих и важнијих књига. Од 1978. године, када је написано, то стандардно дело имало је бројна издања, а са немалим закашњењем сада се појавио и одличан превод Маје Матић на српски језик. Читалац не само да може да ужива у лепоти и лакоћи стила којим је књига написана и срећно преведена, већ без напора може да прати понекад врло суптилно излагање аутора, који у свој рад вешто уклапа социјална, политичка, идеолошка и психолошка гледишта, водећи читаоца непобитним, а неретко језивим закључцима. Један од тих закључака је да је идеологија расизма, са свим консеквенцама које је имала у реалности, логичан, иако од истраживача занемарен и презрен продукт европске интелектуалне историје.

Излажући основне поставке свог концепта, аутор се враћа до времена просветитеља и њихове некритичке вере у ауторитет антике и природних закона. Класично схватање лепоте, које је тада преовлађивало, оставило је будућим генерацијама јаке основе за стварање клишеа, а природњачке класификације разних појава с временом су се лако прошириле и на човека. Ту Мос налази основу на којој је током наредна два века грађена монументална грађевина расистичке идеологије. Развој науке, који је добио снажан замах управо током XVIII века, не да није својим рационализмом ублажио или сузбио стереотипе, заблуде и измишљотине, већ су га идеолози и политичари искористили да се ојача убедљивост и широка пријемчивост расистичких теорија и конструкција, које су чиниле језгро националсоцијализма и довеле до најекстремнијег обрачуна се одређеним друштвеним и етничким групама у новијој историји.

Мос је приликом излагања материју поделио на три велике целине, унутар којих се налази укупно петнаест поглавља.

Прва од тих целина носи наслов *Извори* и посвећена је трагању за интелектуалним основама расистичке доктрине, пошавши од есенцијалног питања: Како је могло да се догоди да се баштеници европске културе окрену истребљивању Јевреја? Мос том феномену прилази настојећи да првобитно расистичко учење тумачи као мит, односно систем идеја и веровања који у својој основи има слику света без протока времена, у чему је близак осталим утопистичким пројектима. Аутор даље показује да су најважнија културна кретања у Европи имала пресудан утицај на развој расизма, упркос настојањима да се сујеверје истисне рационалношћу. Најпре се родила идеја о племенитом примитивцу, где је узор тражен у домаћим неисквареним сељацима, а како су се развијали контакти са другим народима, идеал се почео тражити на тим далеким обалама. Али са ближим упознавањем људи из удаљених крајева планете почео се јављати страх од различитости, затим презир и, као последица, расистичка категоризација, која је почивала на појмовима: природни поредак, старе митологије, путописи и естетске предрасуде. Научна подлога расизму тражена је и нађена у класификацијама материјалистички оријентисаних научника, попут Бифона, Ламарка или Линеа. Већ код Блуменбаха, једног од оснивача антропологије, запажа се продор естетских критеријума у научне закључке, да би се током каснијег развоја они потпуно уклопили у расистички поглед на људе, узимајући на себе рухо научности. У даљем излагању, које је посвећено односу нације, језика и историје, скреће се пажња на то да се нове компоненте расизма јављају једновремено са поновним оживљавањем историјске свести и указује на утицај који су национална свест и с њом најуже повезане друштвене науке, попут историје, филозофије и филологије, имале на расне теорије. Посебну компоненту расистичкој идеологији, не директну али снажну, давала је модернизована религија краја XVIII и почетка XIX века. Ту се већ стиже до времена у коме срећемо лако препознатљива имена познатих теоретичара расизма. Гроф Гобино створио је један еклектички систем, којим је покушао да докаже и објасни успоне и падове различитих култура током историје тезом о мешању виших раса (створача културе) са нижим, уводећи у расистичку теорију појам „дегенерације“. Де Лапуж је заступао теорију у доминантној европској (аријевској) раси, која је освојила читав свет, али се мешањем са другима мање или више искварила. Он укључује у идеологију расизма и Дарвинову теорију о природној селекцији и опстанку најспособнијих, проналазећи природне непријатеље у другим расама.

Други део књиге, са насловом *Ширење*, отвара се истраживањем доприноса који је расистичким теоријама стигао са британских острва. Својеврсни пандан Гобинуоу је шкотски анатом Роберт Нокс, који је видео не једну, него две

супериорне расе, Саксонце и Словене, док је Грке, као класичан узор, сматрао мешавином те две расе. На дно расне лествице он је стављао Јевреје, а не црнце као Гобино и Џејмс Хант, оснивач Лондонског антрополошког друштва и поборник дарвинизма. Дарвиниста је био и наредни значајни аутор у тој области Френсис Голтон, оснивач науке о добијању здравог потомства – еугенике. Потом је Мос у својој анализи прешао на фазу у којој је дошло до расистичког присвајања квазинаучног ауторитета, који се, пре свега, ослањао на дарвинизам и еугенику. Ту се већ јављају теоретичари широм Западне Европе, преплићући медицину и расну класификацију са елементима различитих идеологија чији су поборници били, а све то скупа потапајући у неизбежно везивно ткиво „мистицизма расе“. Ту је најпознатије име Чезаре Ломброзо, оснивач криминалистике, Јеврејин који је веровао у могућност и потребу асимилације. Његово повезивање психологије са физичким изгледом човека касније су на свој начин усвојили нацисти. Као својеврсна противтежа квазинаучности, даље излагање посвећено је нарочито ирационалној страни расистичке идеологије, и у њему се објашњава утицај мистицизма на расизам и његово губљење чак и оних танких веза са науком које је претходно имао. Ту се као незаобилазни пророци расизма срећу мадам Блавацка, Рихард Вагнер, Хјустон Стјуарт Чемберлен и Ото Вајнингер. Мистицизам је у расистичком систему мишљења Јеврејина претворио у принцип зла, оживљујући средњовековне представе о ритуалним убиствима хришћанске деце, која су починили Јевреји, затим легенду о Ахасверу – Јеврејину луталици и неизоставни мит о светској јеврејској завери, оличен у чувеној књижици *Прошколо сионских мудраца*. У описивању и објашњавању даљег ширења расних теорија, аутор је указао на неке путеве којима је расизам настојао и успевао да продре и у хришћанско учење (поред већ мање-више освојених: национализма, спиритуализма, морала и науке). Упркос снажним отпорима на које је код хришћана наилазио, јер света тајна крштења је све људе чинила једнаким у Христу, расизам је налазио начина да контаминира и хришћанско мишљење и деловање, јер су у Јеврејима, пред традиционалног схватања да су одиграли срамну улогу у историји спасења, сада виђени и главни носиоци атеистичке и материјалистичке идеологије. Други део књиге Мос завршава припремајући читаоца за последњу фазу – прелазак са речи на дела. Међутим, иако се појам расизма и националсоцијализма најчешће везује за Немачку међуратног периода, Француска, са својим социјалистичком и националистичком традицијом и антисемитским схватањима, била је у време до Првог светског рата права реторта за спајање левих и десних идеологија у нешто ново. Први светски рат био је окидач који је расизму дао до тада невиђен полет.

Трећи део књиге, са називом *Реализација*, посвећен је остваривању расне идеологије у историји. Аутор сматра да су два снажна импулса која су отвори-

ла процес испуњења расистичке политике у Европи – рат и револуција. Ратна опасност подстицала је колективизам, а масовно убијање општи пораст бруталности. Томе би требало додати и снажну жељу за акцијом и хероизам, да би се добио колективно-психолошки миље у коме је расизам нагло почео да буја. Како су Јевреји имали истакнуте улоге у револуцијама које су букнуле током и после светског рата, из тога се родила представа о јеврејско-бољшевичкој завери, а Јевреји су добили двоструку улогу: као револуционари и као капиталисти експлоататори. Поред осталих важних и далекосежних последица које је Велики рат оставио, Мос указује и на рушење и оних крхких брана које су штитиле Јевреје од агресије, јер су европске поратне владе биле врло слабе, а економска криза велика. У многим значајним европским земљама ојачали су расистички покрети и припремљен је терен за рат против Јевреја на широком фронту. Шпиц тог фронта чинила је нацистичка Немачка са својим програмом расне хигијене, који је, поред Јевреја, захватао и друге категорије немачког друштва: ретардиране, хомосексуалце, итд. Програм се до избијања наредног светског рата испуњавао сегрегацијом, дискриминацијом и изолацијом, а са нападом на Пољску створени су услови за још радикалније поступке. Прва масовна убијања у Немачкој почињена су крајем тридесетих година према душевно болеснима, програмом еутаназije, да би се почетком рата оштрица усмерила ка етничким групама. Преседан који је томе претходио био је масовни покољ Јермена у Турској током Првог светског рата. Пољацима је Трећи рајх наменио улогу ропског народа, али не и потпуно уништење. Циганима је због тезе о њиховом аријевском пореклу отворана нека могућност опстанка, али Јеврејима је била намењена потпуна екстремизација. Нацистичко „коначно решење“ јеврејског питања било је тријумф дотадашњег теоријског развоја расизма широм Европе – његово остварења у стварности.

Последње поглавље, са насловом *Отворени крај*, представља рекапитулацију претходно испричане историје расизма у Европи, која се окончава закључком да историја расизма није завршена, да се борба против њега наставља, а да је његово разумевање и препознавање у нашој околини и у нама самима важан предуслов за успех у тој борби. У књизи се налази и блок од 13 упечатљивих илустрација расистичких стереотипа, а закључују је два регистра, предметни и именски, што ће у актуелним домаћим околностима у којима се књиге штампају свакојако, а најмање у складу са захтевима историјске струке, сасвим је извесно, обрадовати сваког истраживача.